

НИКОЛА В. ДИМИТРОВ & ПЕТАР НАМИЧЕВ

АНОВИ И КАРАВАНСАРАИ

Штип, 2017 година

ПРЕДГОВОР

На просторот во Република Македонија повеќе од пет века постоеле стотици анови и каравансараи во улога да обезбедат простор за одмор на голем број уморни патници, кои за различни цели патувале низ земјата.

Со овој каталог на текст, слики и цртежи на Анови и каравансараи, сакаме да прикажеме дел од големиот број анови и каравансараи кои веќе не постојат а подолг период биле дел од нашата историја.

Во периодот од крајот на XIX до почетокот на XX век бројот на анови и каравансараи изнесува околу 500 од кои над 300 градски и околу 200 селски и попатни анови и каравансараи.

Градските анови и каравансараи најчесто биле лоцирани во близина на пазари, покрај брегот на езерата, реките, во централните градски подрачја, и во градската периферија. Попатните анови биле лоцирани покрај поважните транзитни патни правци, во непосредна близина на населбите, а ги имало и во селските населби.

Во овој каталог презентираме само педесетина слики и цртежи сите произлезени од универзитетски истражувачки проект на Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип со наслов: „Историско – географски пресек на туризмот и угостителството во Република Македонија“, раководен од проф. д-р Никола В. Димитров, професор на факултет за туризам и бизнис логистика во Гевгелија. Истражувачкиот проект резултира со прибирање на разновиден материјал кој пред јавноста ќе го презентираме во различни печатени публикации.

Преку овој мини каталог, проф. д-р Никола В. Димитров и проф. д-р Петар Намичев се обидуваме да дадеме одредена претстава за изгледот, намената и важноста на ановите и каравансараите во текот на долгата историја. Наменскиот текст поткрепен со слики и цртежи, очекуваме кај јавноста и истражувачите да инспирира нови видови и откривања, за оваа и слична проблематика поврзана со историјата на туризмот и угостителството во Република Македонија.

Авторите

АНОВИ И КАРАВАНСАРАИ

Претходно, кога не постоеле ановите и каравансараите, патниците и трговците со себе носеле опрема за ноќевање и на погодно место застанувале да се одморат и да преспијат со опремата што ја носеле со себе.

Патниците и трговците најчесто спиеле на заветни места, под крошните на големи дрва, во мали дупки, процепи во карпи, во напуштени колиби или распаднати плевни, осамени куќи и сл. Патниците, со себе носеле овчарска гуна, стап и мала торба во која имало парче леб, кромид и ретко сирење. Некои трговци, со себе носеле поголема вреќа во која покрај малку храна имало и облека - гуна, а за постилање мала рогозина, мал килим или черга.

Ретко се случувало да ги придружува куче, магаре, коњ и друг добиток (говедо, свиња, коза, овца и сл.) се разбира доколку истиот го носеле да го продадат на градските пазари.

Првите анови и каравансараи во Македонија се регистрирани во XV и XVI век.

Според турските сицили, прв ан во Битола бил регистрирани во XV век (1481г.) тоа бил анос на Чауш бег.

Патописецот Иван Каваз во 1591 г. забележал дека во Битола има „каравансарај кој е добар за коњите, но е неудобен за луѓето“.

Во текот на XVI век се споменуваат каравансараи и анови во Скопје, Штип, Прилеп, Струмица, Кочани, Велес, Охрид, Струга и други места.

Ановите и каравансараите се одморалишта или преноќишта за патниците и трговците што оделе од еден на друг крај по разни приватни или службени потреби. Зборот „АН“ или „ХАН“ е персиски збор и значи „куќа“. Исто, зборот „КАРАВАНСАРАЈ“ е персиски збор составен од два дела, „Караван“ и „сарај“. Зборот **Караван** значи „*повеќе коњи*“, а **Сарај** значи „*двор*“. Во Буквален превод, „каравансарај“ значи „*Двор во кој има повеќе коњи*“.

Разликата помеѓу ановите и каравансараите е во тоа што во ановите за престојот и сите услуги – храна за коњите се плаќало, падури и за огревот во зима. Ановите се граделе приземно со пондили, но се граделе и анови на спрат со неколку соби и чардак. Најчесто и едните и другите биле неуредни и без никаков инвентар. Се спиеело на под и секој патник доаѓа со сопствена рогозина, постела, килими и предмети за лична употреба што ги користи при патувањето.

Во каравансараите престојот бил бесплатен, затоа патникот сам се грижел за постелнината за спиење, исхраната и затоплувањето.

Од ова произлегува дека во каравансараите немало никаков инвентар. Нив обично ги подигале побогатите луѓе со намера да прават добрина на патниците. Нивното издржување било од приходите на другите имоти.

ПОДЕЛБА НА АНОВИТЕ:

1. **Анови според местоположбата:** анови во градските населби и анови помеѓу градските населби или попатни анови.

Ановите во градовите или **градски анови** се граделе во центрите, со цел да бидат поблиску до пазарите. Подоцна се граделе поголеми анови со соби за ноќевање, кафеана и магацински простории за стоката на трговците, како и пондили за коњите, магарињата и колите.

Градските анови се пространи зданија составени од штали на приземје и соби, сали и галерии без мебел на горните спратови. Секој патник доаѓал со сопствена постела, килими и предмети за лична употреба што ги користи при патувањето, Анциите обезбедуваат храна за коњите, а понекогаш и за луѓето.

Анови помеѓу градските населби или **попатни анови**. Имало анови на планински превои (Маврови Анови, Ѓавато, Плетвар), анови во подножјата на планините, анови покрај поголеми реки, анови осамени во поле, анови во близина на селски населби, па и анови во селски населби или **селски анови**. Во попатните анови, покрај укажаната услуга во храна и ноќевање на кирациите, се хранела и живата стока со храна на анцијата. Во склопот на ановите или во нивна непосредна близина се наоѓале: колари, амџии, самарџии, налбати, ортомари и други занаетџии, а се граделе и гостилници. Сите тие со своите занаети укажувале услуги на кирациите. Нешто подоцна покрај занаетџии се доселуваат и други жители од околните села и се формираат селски населби.

Градски анови

Сир Хан, покрај Преспанско Езеро

Маврови анови

Анови во село Кажани

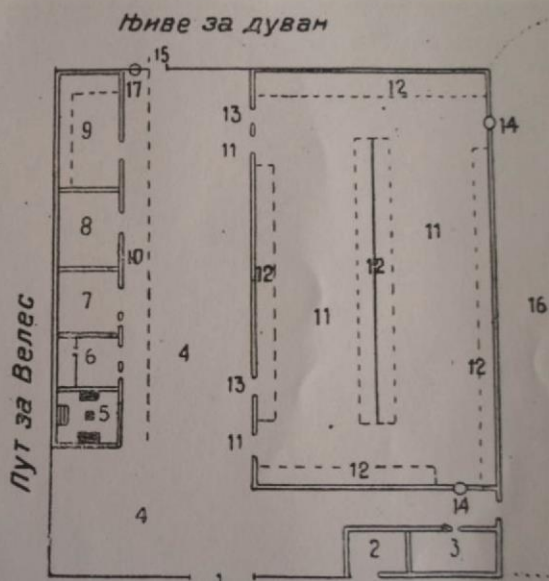
Попатни анови

**Абдипашин ан, под планискиот
превој Присад**

КАТЛАНОВСКИ АН

Катлановскиот ан лежел на десната страна на патот Скопје – Велес, преку патот за село Катланово, кое лежи на десната страна на река Пчиња. Анот бил ограден со висок сид. Напред имало голема капија со тешки врати. На капијата имало дебели и тешки синцири кои на вечер се спуштале и затварале...пред капијата имало чешма со јака вода и покрај капијата и ковачница...лево Куќа, кујна или меана, во средината е огништето, околу кое, во зима седеле патниците. За муштериите и избраните патници околу огништето биле подигнати странични возвишенија за седење околу огнот. Потоа под еден покрив до крајот на дворот била собата за анџијата и неговата послуга, до неа собата за благување, за пијалаци, магази – магацин за трговска стока – роба, потоа одделение за зајре, мала коњушница, плавна и др. Малата коњушница била за трговските јавачки коњи. ..малку време анот имал и соба во која се ноќевало. На другата страна се наоѓала голема коњушница. Таа можела да прими 200 – 300 товарни коњи или егрела. Овој ан во своите патописи го споменува Ами Буге, во 1838 година, Гризебах во 1839 година, под името Капетан ан, а Хан во 1858 год. по турски го нарекува Каплан хан. Турците и селото го нарекувале Каплан – тигар.

1. Ханска капија.
2. Ковачница.
3. Налбатница — подкивач.
4. Ханско дворниште.
5. Куќа мејана — дуќан.
6. Соба за ханџију и скривница.
7. Изба за пиће и благување.
8. Одевање за робу.
9. Мала коњушница.
10. Ајат.
11. Голема коњушница.
11. Врата двокрилна
12. Јасле.
13. Прозор.
14. Рупе за избацивање ѓубрета.
15. Капија која води у ханске ѓиве.
16. Стогови сена и копе сламе — храна за стоку.

ПОДЕЛБА НА АНОВИТЕ:

2. Анови според архитектурата: можат да се поделат во пет групи.

- Прва група: „прост попатен ан“; Втора група: „попатен приземен ан со двор и со или без кат“; Трета група: „ан со приземје, кат и без двор“; Четврта група: „селски ан со приземје, пондила, кат и двор“; Петта група: „правоаголен ан со приземје, кат со соби и двор во средината или „ан каравансарај“.

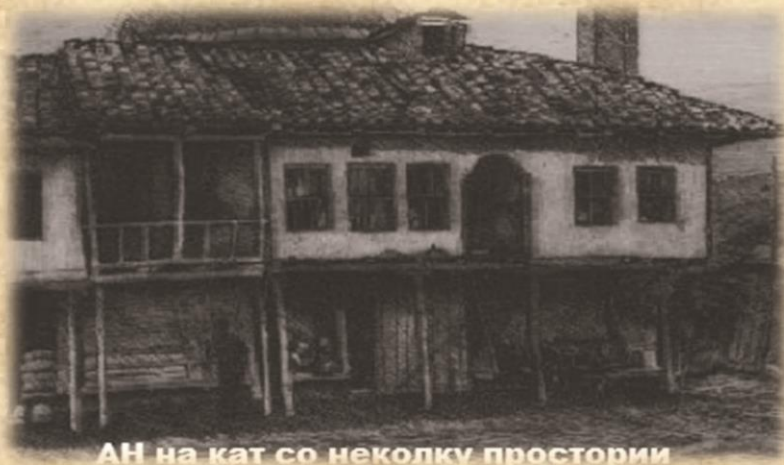
Прва група „прост попатен ан“ се наједноставни анови кои биле со една поголема настрешница во предниот дел отворени по целата должина, а задниот дел се состоел од еден сид на кого се наоѓале железни алки или дрвени гредички за кои се врзувала живата стока, како и јасли. На еден крај се наоѓала една просторија на анцијата. Овие анови, кои биле лоцирани покрај патишта обично служеле за поминувачите и за еднодневен одмор и најчесто се користеле во лето, односно биле сезонски. Во некои од овие анови имало и простор за налбат – потковувач на коњи (Види: Слика и Цртеж 1) Додека пак во градовите, овие анови им служеле на селаните што тука доаѓале на пазар.

Втора група „попатен приземен ан со двор и со или без кат“ биле анови со една долга приземна пондила заградена од сите страни со тесни прозорчиња и голема влезна врата, како би можела да излезе натоварената стока. Во некои анови, во оваа просторија се чувала и живината на анцијата, па спиењето било крајно неудобно поради нечистотијата. Во некои од овие анови имало рогозина како единствен мебел, ставена врз нечистиот под, наземи. За таков случај ни даваат приказ двајца Англичани што патувале низ Македонија во 1839, 1842 и 1844 година. Тие велат: „Ноќта што ја поминавме во анос беше вистинска „источна ноќ“. Во иста соба беа коњите, птиците, безброј муви, за цело време се слушаше ританье, викање, кукуригање и гризење, а гуските се качуваа врз нас со нивните широки шепи и ние бесни избегавме надвор на полноќ“. Ова не е единствен случај, вакви биле сите анови од ваков тип.

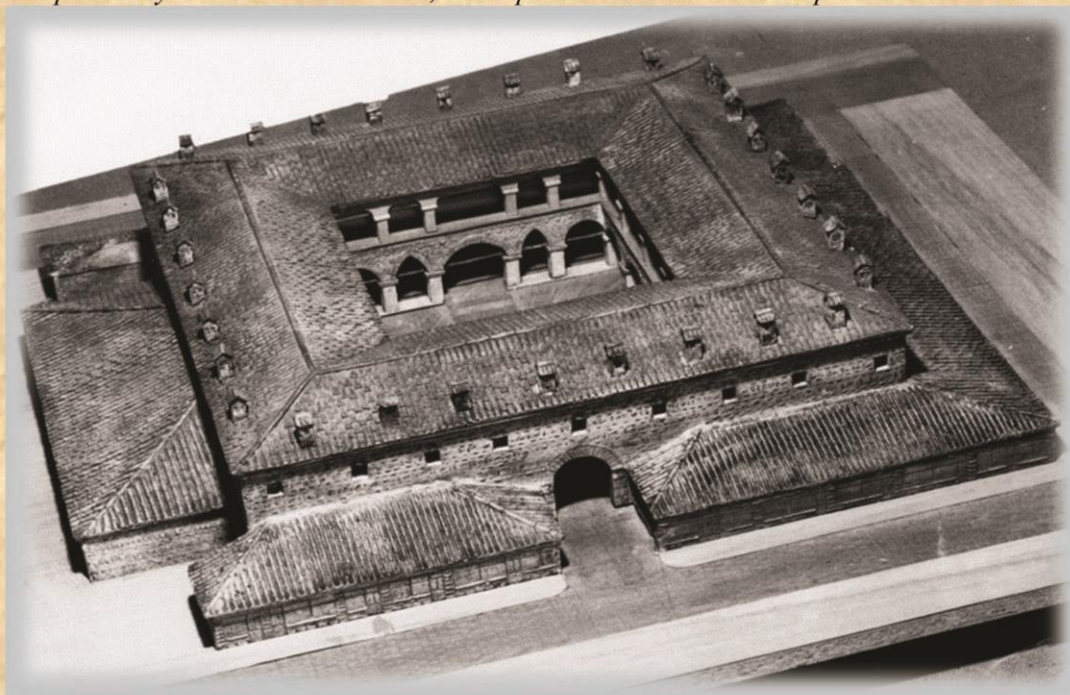
Трета група „ан со приземје, кат и без двор“. Овие анови имале приземје со неколку простории и кат. На катот се наоѓале простории за ноќевање со оскуден мебел, крајно нечист. Најголем дел од нив биле лоцирани во градските и селските населби и биле без или со мал двор.

Четврта група „ан или селски ан со приземје, пондила, кат и двор“ биле помали и личеле на селските куќи, со помала пондила во приземјето и две - три соби на катот. Најчесто биле лоцирани во селата или во непосредна близина на селото, и помалите градови.

Петта група „правоаголни анови со приземје, кат со соби и двор во средината“ изградени во форма на правоаголник или квадрат и се состоеле од: приземје, кат и двор во средината. Кај нив имало пондили, магацински простории и простории за ноќевање. Од сите страни алот бил заграден, а само од едната страна имал голема влезна врата. Ваквите анови ги имало во поголемите градови Скопје, Битола, Штип, Охрид, Струмица и др. Патописот на Едвард Мани од 1856 година, кој во Битола останал една година, еве што забележал за еден ало: „...Набргу стигнавме до алот и, пред да продолжам треба да го опишам. Всушност, самиот збор значи крчма или место за одмор на луѓе и коњи. Ова е многу различно од секое место од ваков вид во Англија. Обично се состои од голем отворен двор, со чешма и резервоар за вода во средината, каде се напојуваат коњите на патниците. Дворот е опкружен со ниски згради. Приземјето, по целата должина, се употребува за итали, а на горниот кат се собите за патниците. Пред собите има кружен балкон кој гледа во дворот. Зградите обично се широки осум до десет стапки, потпрени се со столбови пред италиите и под покривот на останатиот дел од зградата“.

АНОВИ И КАРАВАНСАРАИ ВО СКОПЈЕ

Во минатото Скопје бил развиен трговски и занаетчиски град. Во него пристигнувале карвани со трговска стока и патници. Така да уште во првите децении од османлиското владеење почнале да се градат патнички свртишта анови односно карвансараи. Нивниот број бил доста голем, така да до средината на XVI век во Скопје се регистрирани осум анови и шест каравансараи или вкупно четиринаесет објекти за сместување (*Сули ан – стар ан на Исхак Бег, Капан ан, Куршумли ан, каравансарај на Капан – Баши Синан, Курчиски ан, Нов ан на Исхак Бег, анос на Даут паша, два каравансараи на Мустафа Паша каравансарајот на Карли Заде, анос на Јахја Паша, каравансарајот на Кукли Бег, каравансарај на Рустем Паша и анос на Бајрам Паша*). Некои од овие анови приспособени на новото време имале и свои егзотични имања: Табакли ан (кожарски), Курчи ан, Пиринч ан, Бојали ан, Дев ан, Џамли ан и сл.

Заради својата местоположба, Скопје отсекогаш бил град на карвансараи, анови, меани и кафеани, а покасно на хотели и ресторани.

Најстари и најпознати анови биле „Сули ан“, „Капан ан“ и „Куршумли ан“.

Сули ан е изграден во првата половина на XV век. Негов ктитор бил Исак бег. Името Сули (sulu) воден го добива подоцна по водата т.е. реката Серава која течела покрај него. Некои патописци овој објект го именувале и како карвансарај на Исхак бег. Изграден е од камен и тула со приземје (*кое служело за чување на стоката*) и еден кат (*за пренокување на патниците и трговците*) со масивни сидови и сводови, и зафака површина од 2.101 м². Сули ан бил градски ан кој првенствено служел за сместување и престој на патниците и трговците со нивните карвани. Во приземјето имало 27 простории, а на катот 30 простории, а исто така и над двата влеза во анос имало уште по една просторија. Секоја одаја во анос имала ошак, а покрај него, или пак на страничните сидови имало по една или две ниши кои на патниците им служеле за поставување на нивните предмети. Просториите во приземјето се осветлувале низ прозорците кои биле поставени во сидот кон дворот.

Шталата на Сули ан се наоѓала на северната страна од објектот. Таа била многу голема со пет до седум масивни столбови од камен и поделена на два дела по должина. Покрај сидовите од двете страни имало камени возвишенија кои служеле за хранење на добитокот.

Анос заедно со дуќаните околу него правеле комплекс во Чаршијата.

Капан ан, името го добил од арапскиот збор „капан“ – кантар, кој служел за мерење на стоката. Изграден е во втората половина на XV век (1472 г.-, по наредба на Иса Бег. Објектот претставува правоаголна градба со приземје и кат, целосно затворен со квадратен двор во внатрешноста и со вкупна површина од 1.066 м². Во долниот дел на Капан ан биле сместени дуќани на сирењари и кашкавалции, а на горниот кат кафеани и 44 соби за издавање, преноќишта на патниците и трговците со нивните карвани. Собите биле распределени на приземјето и катот, од сите четири страни. Анот бил опкружен со дуќани од чаршијата, а пред него имало и чешма. Долго време Капан ан бил познат како Иса-бегов карвансарај.

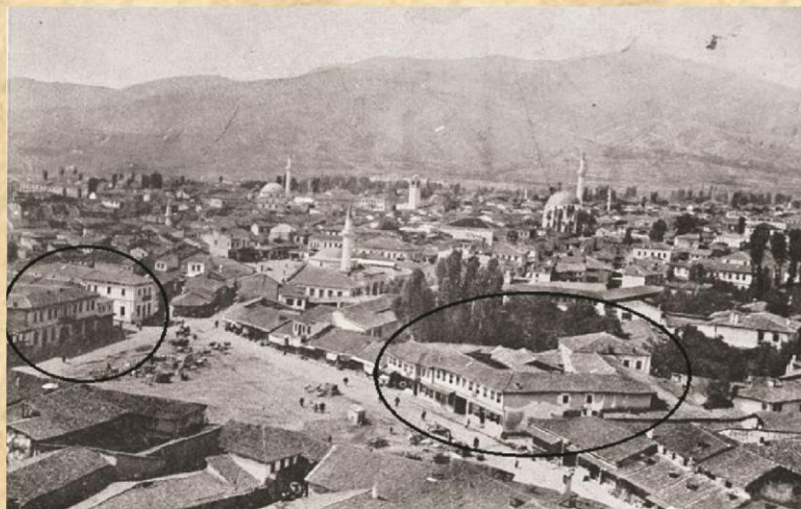
Куршумли ан е изграден во првата половина на XIV век како мала. Во 1550 година бил досидан и приспособен за карван – сарај, по угледот на слични такви анови градени на истокот. Куршумли ана од своето постоење ја менувал својата функција, отпрвин бил ан се до 1787 година, кога бил претворен во затвор. Од 1904 до 1914 година служел повторно како ан. Но, кон крајот на XVII и почетокот на XVIII век ваквите сараи веќе ја немале некогашната улога и функција. Во тоа време, а особено на почетокот и во средината на XIX век никнуваат нови анови приспособени во духот на потребите на новото време. Тие анови, од кои повеќето денес не постојат, а со самите свои екзотични имиња зборуваат за историјата на градот, се: Табакли ан (кожарски), Курчин ан, Пиринач ан, Бојали ан, Дев ан, Џамли ан, Јанчев ан, фенери ан.

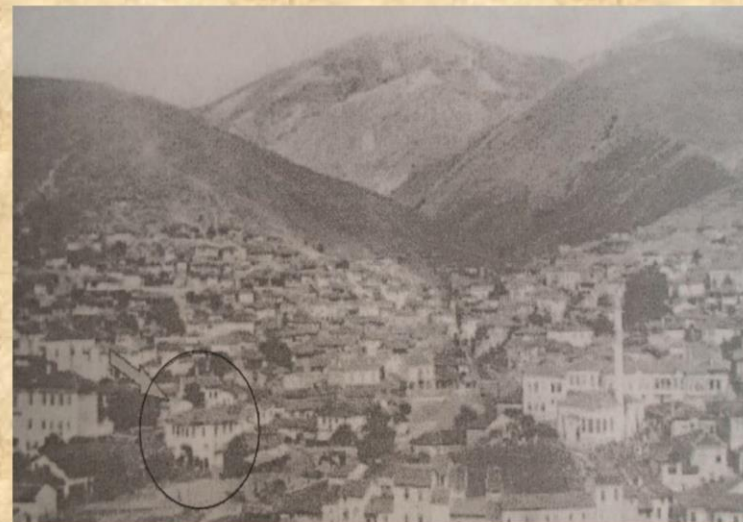

АНОВИ ВО ГРАДОВИ И СЕЛА

За подобар цртеж може да се најде и следниот опис на еден ан во Битола од 1891 година: „...ние треба да се задоволеме со обичен ан, една голема турска гостилница, со сидови од земја и со дрвени ходници. Внатре имаше четири фасади на три ката и три ходници кои го опкружуваат четвртестиот двор. Во дворот имаше ѓубре, араби и бари од вода; група од Турци и Албанци и Словени постојано зборуваа и пушеа. Сто или сто и педесет коњи 'ржеа или се бореа во италите кои беа отворени на приземјето. Катовите се поделени на ќелии кон ходниците. Така, секој гостин има своја соба, но секоја е оградена со рогозина и секоја води кон ходниците; едни се наоѓаат во други, се занимаваат со своите работи или се мијат...И дење и ноќе, во анос врие од разговори; кокошки, искачени на бунџита, врели кафиња, печено месо, кавали, гитари со три жици, луѓе кои пеат пред огништето, пред чашка ракија или пред лубеница. Кај пумпата, пред бунарот, берберите ги отвориле своите берберници надвор и ги бричат со истите бричови и образите на христијаните како и главите на муслиманите. Тоа претставува турскиот живот во своето безредие, ниту час, ниту место за некаква потреба. Сè се прави секогаш и секаде, или е невозможно нешто да се направи. Берберот ги бричи своите муштери во водата која ја пијат сите. Гласната миризба на печеното месо лебди насекаде. В зори, Евреите ја чуваат нашата врата, со старо оружје, со износена стара облека која ја викаат антика. Навечер, мазгарите (пеачи-забавувачи) кои спиеа преку денот, пеат до полноќ. Преку целиот ден, една тешка топлина ги мамии гадинките да излезат надвор, нив ги привлекува нашата здрава европска кожа, од сите страни на Монастир...Се одморивме неколку дена во овој ан...“

Два големи ана на кат во Битола

Стариот ан на пазарот во Велес

Во Република Македонија бројот на ановите во период од крајот на XIX до почетокот на XX век изнесувал **488 ана** од кои **градски 311 анови**. Од нив 252 анови биле лоцирани во градовите: Битола (50), Штип (47), Куманово (33), Охрид (31), Дојран (30), Прилеп (26), Скопје (22), Велес (13), Радовиш (12), Струмица (7), Неготино (5), а 35 анови во другите градови. Во селските **135** населени места биле лоцирани **177 селски ана**, од нив доминирале село Плетвар со 8 анови, Кажани 7, Криволак 7, Малино 7, во населбата Маврово Анови 6 анови, потоа следат Старо Нагоричане со 3, Градско 2, Стојаково 2, Долно Оризари (скопско) 2, Ибраимово – Петровец 2 Црнобуки 2, Мургашево 2, Ношпал 2, Огут 2, Кетеново 2 и Талашманци со 2 ана, додека пак во **119** села имало по еден ан. Најчесто овие селски анови биле лоцирани надвор од населбата, во близина на транзитен пат, но дел од нив биле и во самите населби.

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

728.5.033.39-029:9(497.7)(084)

НАМИЧЕВ, Петар

Анови и каравансараи / Никола В. Димитров, Петар Намичев. – Штип : Универзитет

„Гоце Делчев“, 2017. – 23 стр. : фотографии ; 21 x 30 см

ISBN 978-608-244-433-8

1.Димитров, Никола В. [>v+< [

а) Анови – Историско-географски аспекти – Македонија – Сливовен материјал

COBISS.MK-ID 1043336650

